

(0,16 відсотка), Івано-Франківського (0,15%) та Чернівецького (0,31%) регіонів.

За даними організації World Stat нині Україна посідає 51-ше місце з 53, маючи найнижчий показник кількості Інтернет-користувачів у Європі (2,4 відсотка від кількості європейських користувачів).

Поки що його неактивна роль дає підстави науковцям прогнозувати декілька можливих сценаріїв розвитку. «Перший – згорання громадянського суспільства й реставрація в певному вигляді тоталітарного режиму. Другий – консервація на тривалий час наявного стану речей і, відповідно, авторитарних методів управління. Третій – поступовий еволюційний розвиток і зміцнення громадянського суспільства. Останній сценарій на сучасному етапі є найвірогіднішим. Проте не можна виключати й двох перших» [3, с. 37].

Розвиток громадянського суспільства в нашій країні залежить від розв'язання великої кількості непростих проблем, однією з яких є потреба в удосконаленні відносин між державою й суспільством, владою та громадянами. За таких умов зростає важливість поширення державних повноважень на соціальну сферу, з одного боку, та впливу громадянського суспільства на функціонування політичної системи, з другого. На наш погляд, це значно прискорило б становлення в Україні європейської моделі громадянського суспільства.

Джерела

1. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку: Монографія / За

заг. ред. Ф. М. Рудича. – К.: Парламентське видавництво, 2006. – 412 с.

2. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2004. – 488 с.

3. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: Монографія / За заг. ред. д. і. н., проф. А. Кудряченка. – К.: НІСД, 2007. – 396 с.

4. Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України 2002–2006 роки: Звіт за даними дослідження / Автори-упорядники: Л. Паливода, О. Кікоть. – К.: БФ «Творчий центр «Каунтерпарт», 2006. – 160 с.

5. Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України 2002–2009 роки: Звіт за даними дослідження / Л. Паливода, С. Голота. – Київ: ТОВ «Видавничий Дім «Купол». – 2010. – 112 с.

6. Україна в 2007 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К.: НІСД, 2007. – 538 с.

7. Хабермас Ю. Демократія. Разум. Нравственність: Московские лекции и интервью / РАН; Институт философии Москва / Н. Мотрошилова (отв.ред.). – М.: АО «КАМІ», Academia, 1995. – 450 с.

8. Хантингтон С. Будущее демократического процесса: от экспансии к консолидации // Мировая экономика и международные отношения. – 1995. – № 6. – С. 87.

9. Чувардинський О. Г. Громадянське суспільство в Україні: становлення, функціонування, перспективи розвитку: Монографія. – Київ–Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. – 276 с.

4

Володимир ЛЯХОВИЧ,
аспірант Інституту європейських
досліджень
НАН України

Інститут президентства: еволюція змін у східнослов'янських країнах СНД

Проблеми ефективності влади в нових незалежних державах актуальні для політикуму нашої країни, особливо з огляду на трансформаційні зміни останніх років. Прагнення політичних сил взяти гору над опонентами, підтримка ними різних владних моделей не дає змоги сконцентрувати зусилля на вдосконаленні відносин між гілками влади (законодавчої, виконавчої та судової) з метою підвищення їхньої ефективності та дієздатності держави загалом. Відсутність консенсусу впродовж значного часу надають постійного імпульсу до наукового дискурсу та пошуків аргументації для обґрунтування оптимальної моделі поділу повноважень у владному трикутнику.

В українському науковому середовищі дослідження проблематики поділу влади в державі, зокрема ролі інституту президента, приділяється досить значна увага. Конституційно-правовий напрям досліджень в Україні представлено у працях: М. Малишка, Ю. Тодики, Н. Плахотнюк, а також у дисертаційних роботах В. Шатіла, С. Серьогіної, Ю. Стасюка, М. Зелінської, О. Харченко. Дослідження в межах політичних процесів та інститутів на різних етапах трансформації політичної системи України проводять А. Білоус, О. Валевський, Д. Видрін, М. Кармазіна, Ф. Кирилюк, А. Кудряченко, А. Матвієнко, О. Токобенко, Г. Щедрова. Проблемами взаємодії інституту президентства з

іншими державними органами та політичними партіями займаються, зокрема, М. Примуш, Л. Кривенко та ін.

Прихід нової владної команди та її ініціатива оптимізувати політичну систему викликають інтерес та обговорення в суспільстві. Важливу роль у переоцінці та перерозподілі владних повноважень відіграє позиція Президента. Прагнення вибудувати ефективну систему взаємодії між гілками влади було оголошено першим пунктом в інаугураційній промові В. Януковича. Як відомо, це вимагає відповідних конституційних змін. Водночас попередні поспішні зміни Основного Закону запрограмували доволі зважені підходи та вивірені кроки в

майбутньому. Слід взяти до уваги практику країн СНД та Європейського Союзу, врахувати їх досвід і вийти на оптимальний вітчизняний варіант. Потрібно зважати на те, що в інституті президентства громадяни вбачають головну рушійну силу в процесах державотворення, прийняття важливих стратегічних рішень.

Новий етап реформування владних відносин можна розглядати щонайменше як рефлексію або ж реставрацію розподілу повноважень за часів президентства Л. Кучми. Нині представники і провладних, й опозиційних сил прогнозують різні шляхи та засоби досягнення мети: від скасування змін до Основного Закону від 8 грудня 2004 року, які набули чинності 1 січня 2006 року, до ініціювання всенародного референдуму з наступним внесенням масштабних змін. Такі підходи сил нашоухують на певні порівняння з сусідніми країнами, які мотивували посилення інституту президентства інтересами розбудови та зміцнення держави. Маючи спільну історію, державу та практично однаковий стартовий політичний капітал для державотворення, Україна, Білорусь та Росія йшли в одному напрямі формування президентської моделі. Водночас слабкі демократичні традиції створюють сприятливий ґрунт для формування авторитарного режиму, що може уповільнити чи зупинити процес демократизації. Чимало сучасних політологів (російські – А. Мельвіль, А. Циганков, українські – О. Новакова, О. Романюк) розглядають авторитаризм як оптимальну модель для подолання соціально-політичних криз перехідного періоду, а також як необхідну складову посттоталітарної трансформації.

Слід відзначити, що свого часу Україна вже йшла в напрямі ствердження та посилення влади глави держави. Проте зміни до Конституції 2004 року, запровадивши парламентсько-президентську форму правління, позбавили президента багатьох важелів та інструментів впливу [4]. За каденції В. Ющенка боротьба між різними гілками влади призвела до глибокої політичної кризи.

Протистояння глави держави й Кабінету Міністрів негативно сприймало суспільство, підсилювало недовіру до вітчизняної влади. Унаочненням цього стали результати соціологічних опитувань громадської думки, які проводив у 2008 році Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова. Експерти зафіксували різке зростання кількості громадян, які не підтримували діяльність: Президента України – з 32,1 відсотка в лютому 2008 р., до 71,25 відсотка у грудні 2008 р., Верховної Ради України – 32,1 та 69,3 відсотка відповідно [13].

Звичайно, нинішня ситуація відмінна від реалій попередніх років. На цей час в Україні коаліція у Верховній Раді, Кабінет Міністрів і Президент працюють злагоджено. Однак без прийняття остаточної моделі розподілу влади та повноважень українське суспільство ускладнюється формалізація процесів співпраці та вирішення спірних питань.

У сусідніх Білорусі та Росії модель владних відносин уже сформована і є сталою. За таких умов всі свої сили влада спрямовує на розв'язання поточних проблем суспільства та вдосконалення самої системи взаємодії владних структур. Останні не мають потреби сперечатися, дискутувати й відволікатися на суто теоретичні аспекти моделі розбудови держави. Україна також, нарешті, має визначитися з власним шляхом, вектором розвитку, структурувати повноваження та відповідальність державних інституцій.

Порівнюючи конституційно-правовий статус президентів трьох східнослов'янських держав, вважаємо, що в українського президента найвужче поле для маневру та свободи діяльності, значно менший інструментарій впливу. Влада в Білорусі має найвирішніший авторитарний характер. Чого варто лишень скасування норми про максимально припустимий термін перебування президента на посаді, яке стало можливим у результаті референдуму від 17 жовтня 2004 року [3]. Прикметно, що результати цього волевиявлення не визнають у ЄС та США, тому глава Білоруської держави не вважається легітимним обраним. Разом із тим, щодо нього не прописано процедуру імпідменту за політичні помилки чи порушення основного закону [10;143].

Надання президентіві такого статусу й обсягу повноважень, необхідних для здійснення конституційних функцій (реалізація основних напрямів внутрішньої й зовнішньої політики; захист суверенітету, національної безпеки й територіальної цілісності; підтримка стабільності у державі, громадянського миру) дає підстави зробити висновок про майже абсолютну владу нинішнього керівника Білорусі.

У Російській Федерації формування, розвиток та функціонування інституту президента має особливий характер. Владний режим РФ – це своєрідне втілення теоретичного проекту М. Вебера щодо «плебісцитарної вождистської демократії». Така модель припускає обрання на посаду глави держави харизматичного лідера, якого наділяють широкими владними повноваженнями. При цьому роль громадської думки, позиції електорату фактично ігноруються до наступних виборів. М. Вебер характеризував свою модель як таку політичну систему, де люди обирають собі лідера, який потім каже: «А тепер замовкніть та слухайтеся мене!» [7; 8].

У працях окремих дослідників зазначається, що під час формування державно-владної моделі Росія пройшла шлях від верховенства законодавчої влади над виконавчою до їх відносної рівноваги, і, нарешті, до концентрації значних повноважень в руках фактичного глави виконавчої влади – президента Росії та його адміністрації в центрі та федеральних округах. Таку структуру влади в Росії деякі дослідники визначають як суперпрезидентську (зокрема, російський науковець В. Пугачов й український В. Шаповал).

Наголошується, що президент РФ перебуває на вершині державної піраміди, здійснює одноосібне керівництво зовнішньою політикою, всіма силовими відомствами, має потужний пропагандистський апарат, що впливає на всі засоби масової інформації.

Кремль прагне контролювати й громадсько-політичну активність населення, нове виборче законодавство дає владі можливість істотно впливати на виборчий процес. Інформаційна політика великою мірою обмежує свободу слова, а партійна реформа унеможливіє діяльність дрібних політичних партій. Таким чином, російська демократія перетворилася з ліберальної на керовану. До причин уповільнення демократизації в Росії треба віднести й слабкі модернізаційні якості правлячої еліти, до складу якої входять переважно представники силових структур, які традиційно є прихильниками авторитарних методів управління та державного контролю над економікою й суспільними процесами.

Наступник В. Путіна Д. Медведев продовжує політику свого попередника. Ці останні кроки російської влади пов'язані не з докорінними змінами, а, скоріше, з удосконаленням – унормуванням процедур взаємодії різних гілок та рівнів влади.

Слід також звернути увагу на те, що досить легко було прийнято зміни до конституції Російської Федерації, що вносилися з прийняттям федерального закону від 30 грудня 2008 р. № 6-ФКЗ «Про зміни терміну повноважень Президента Російської Федерації і Державної Думи». Тому вже за нового скликання повноваження депутатів Державної Думи триватимуть 5 років, а президента Російської Федерації – 6 років відповідно. Зміни до конституції в частині збільшення терміну повноважень президента й Держдуми також є частиною планомірної роботи зі зміцнення влади та оптимізації роботи бюрократичного апарату [5].

Зважаючи на досвід відносин на владному олімпі в Білорусі та Росії, Україна має зважено підійти до реформування чи унормування взаємодії різних гілок влади та формування сучасної демократичної моделі інституту президента. За всіх застережень українська демократія просунулася значно далі в європейському напрямі, ніж ці сусідні держави. Звуження повноважень президента й вибір парламентсько-президентської форми правління дали змогу уникнути переходу до авторитарного режиму, який намагався утвердитися й набув досить конкретних рис за останні роки.

Шлях, який пройшла Україна, відображає динамічність змін, не завжди логічне реформування державного ладу. Проте багато фахівців вважають головним напрямом перетворень унормування відносин та посилення демократичних засад функціонування всіх інститутів влади [8].

Вважаємо, що європейські демократичні цінності та вітчизняні традиції, з одного боку, а також досвід і політичні прагнення політикуму й громадян, з другого, уможливають подальший демократичний поступ нашої держави.

Джерела

1. Конституція Республики Беларусь 1994 г. (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.). – <http://pravo.by/webnpa/text.asp?RN=v19402875>

2. Закон України «Про внесення змін до Конституції України». – Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 2, ст. 44.

3. Федеральный закон Российской Федерации о поправке к Конституции Российской Федерации от 30 декабря 2008 г. № 6-ФКЗ «Об изменении срока полномочий Президента Российской Федерации и Государственной Думы».

<http://www.rg.ru/2008/12/31/konstitucia-popravki-dok.html>

4. Бурковський П. А. Інститут Президента України в умовах демократизації (січень 2008 – вересень 2009 рр.) // Стратегічні пріоритети, 2009, №4(13).

5. Зелінська М. І. Інститут президентства в Україні: етапи трансформації. Автореферат. – Дніпропетровськ. – 2008.

6. Кудряченко А. І. Чотирнадцять президентів. Порівняльний аналіз систем влади держав Центральної та Східної Європи в контексті вітчизняного досвіду конституційної реформи // Віче. – 2006. – № 21 – 22. – С. 26–28.

7. Романюк О. Моделі державного правління: світовий досвід та реалії посткомуністичних суспільств. – <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=87&c=2160>

8. Паречина С. Г. Інститут президентства: історія і сучасність / Под общ. ред. Е. В. Матусевича. – Мн.: ИСПИ, 2003. – 163 с.

9. Стасюк Ю. Є. Особливості функціонування інституту президентства в Україні та Російській Федерації // Стратегічна панорама. – 2000. – № 3–4. – С.161–169.

10. Стасюк Ю. Є. Інститут президентства в контексті досвіду України та Росії. – Автореферат. – Київ, 2001.

11. Чи підтримуєте Ви діяльність Президента України? (динаміка, 2000–2009). – <http://www.uceps.org/ukr/>

6

Тетяна МЕТЕЛЬОВА,
кандидат філософських наук,
доцент, старший науковий
співробітник Інституту європейських
досліджень НАН України,

Цивілізація і культура: контраверза чи спільний родовід?

Глобалізаційні процеси сучасності, як ніколи, актуалізують проблему взаємної культурного та цивілізаційного чинників суспільного розвитку. З одного боку, глобалізація, виявлювана як перетворення локальних суспільних процесів – соціально-економічних, політичних, культурних тощо – на процеси світові, постає загрозою збереженню традиційних і самобутніх форм культури, «вимиває ґрунт» для культурної, а отже, й національної самоідентифікації особистості. У граничному вираженні глобалізаційні загрози описуються в координатах протистояння цивілізації й культури як наступ першої на другу.

З другого боку, дається взнаки обмеженість і досі поширеного, так би мовити, системного підходу, за якого суспільний розвиток розглядався переважно за його техніко-технологічними ознаками за більшого чи меншого ігнорування культурних особливостей, притаманних різним суспільствам. Обмеженість ця зазнавала ґрунтовної критики ще за часів популярності марксистської теорії суспільно-економічних формацій. Проте критичні запитання, що на них неспроможний був відповісти марксизм у його тлумаченні суспільно-історичного процесу, не втратили своєї гостроти і влучності й для сучасних різновидів системницьких моделей від творців концепцій постіндустріального (посттехнократичного, інформаційного) суспільства – Р. Арона [1], Д. Белла [2], Е. Тоффлера [17], Ф. Фукуями [18; 19]. І саме техніко-технологічні та безпосередньо пов'язані з ними економічні та інституційно-політичні ознаки суспільства переважно фігурують у «системницьких теоріях» під іменем цивілізації.

Поширенню такого розуміння цивілізації неабиякою мірою сприяла й праця Е. Гантінгтона «Рушійні сили цивілізації», що побачила світ 1945 року [27]. У намаганні надати поняттю коректного наукового, а отже, й уніфікованого та верифікованого змісту і разом ввести параметри, що дало б змогу порівнювати рівні розвитку суспільств, автор визначає такі його критерії, що піддаються кількісному вимірюванню. І хоча від початку введення терміна «цивілізація» в літературний і науковий обіг його рамки значною мірою охоплювали й культурний складник суспільного життя, однак дедалі більше здійснюваний наголос на соціально-економічному і – вужче – виробничому аспекті цивілізації штовхав до ототожнення предметного змісту цього поняття саме з цим джерелом суспільного поступу, зрештою – і до можливостей протиставлення цивілізації не лише з доцивілізаційними стадіями історичного розвитку людства – дикістю та варварством, а й з культур-